

Історіографія та джерелознавство

УДК 94(477)“16”

**В. В. Кривошея,
О. В. Кривошея**

ЗАПОВІТИ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ГЕТЬМАНЩИНИ: КІЛЬКІСТЬ, ГЕОГРАФІЯ

Розглянуто кількість та географію заповітів козацької старшини Гетьманщини. На основі вивчення опублікованих джерел, архівних фондів та періодики визначено, що найбільше тестаментів збереглося стосовно Чернігівського, найменше – Полтавського полків.

Ключові слова: заповіт, спадок, старшина, фамільний архів.

В історіографії незалежної України вперше цю проблематику поставила на чергу дня А. Попружна [1, с.54-59; 2, с.33-36; 3, с.245-250; 4, с.171-175], в подальшому дослідження були продовжені [5, с.274-284; 6, с.78-81; 7, с.369-374; 8, с.36-40; 9, с.81-91; 10, с.257-265; 11, с.190-194]. Активізувалися публікації заповітів козацької старшини, що розширює актуалізовану джерельну базу [12, с.10-14; 13, с.118-122; 14, с.84-91; 15, с.108-115; 16, с.56-63; 17, с.421-428; 18], лише у збірці духовних заповітів Інституту рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського вдалося виявити 57 таких документів [5, с.274-284].

Розглянемо тестаменти за географічним принципом, де і скільки їх збереглося в 10 лівобережних полках.

Найбільш цінними стосовно **Переяславського** полку тестаменти, що збереглися наступні: тестамент 16 квітня 1662 р. Івана Григоровича Бурмаки та його дружини [19, арк.1-2; 20, арк.36-37], 18 березня 1691 р. [19, арк.163-171; 18, с.968-971] і 4 червня 1704 р. [22, арк.36-37зв.; 21, с.163-171] – колишнього полковника переяславського Дмитрашки Райча, 1691 р. Федора Сулими [23, арк.31-31зв.; 24, с.8-10], 1717 р. Івана Берло [25, арк.1-17], 31 січня 1728 р. удови генерального хорунжого Івана Сулими Марії Полуботко [23, арк.161-167; 26, с.48-55]. 15 травня 1737 р. обозного полкового переяславського Івана Сулими [25, арк.190], 1749 р. духівниці колишнього басанського сотника Кліма Шаповаленка [29], 18 вересня 1750 р. заповіт вдови бригадира Опочиніна, Євдокії Іванівни, доньки генерального хорунжого Івана Сулими [26, с.63-66], тестамент сотника березанського Василя Дмитрашки – Райчі [23, арк.278-279], написаний в листопаді 1752 р. В “Мотижинському архіві” зосереджено 5 заповітів, які стосуються Переяславського полку: три вище перераховані Сулим, а також бурмістра переяславського Івана Яненка [24, с.115-116] та сотника баришівського Григорія Лизакевича [24, с.214-217].

Серед заповітів мешканців цього **Прилуцького** полку відзначимо тестаменти Пантелеймона Радича (липень 1701 р. [27, с.268-272; 18, с.987-991]), Матвія Давидовича (1710 р. [23, арк.73-73зв.]), Меланії, удови Тимофії Радича, мешканки і державиці с. Гирявки (1730 р. [23, арк.171-171зв.]), 21 листопада 1737 р. значного бунчукового товариша Федора Марковича [23, арк.192-202], Катерини Степанівни Томари, удови Олександра Саковича (1737 р. [23, арк.202]), 26 квітня 1741 р. Антіна Троцини, сотника срібнянського [28, арк.246-246зв., 255-258], тестамент Андрія Марковича (1747 р. [23, арк.253-257]). 4 серпня 1747 р. полкового осавула прилуцького Михайла Федоровича Мовчана [23, арк.258-260зв.].

В Галаганівському фамільному архіві [29, с.39-44] зберігся заповіт [30, с.450-471] полковника прилуцького Григорія Гнатовича Галагана (1716.20.11 – 1777.24.12), складений 13 травня 1771 р. у власному будинку в Сокиринцях. Він залишив певну суму грошей на сорокоуст в монастирях та церквах. Весь свій скарб розподілив на 3 частини між дітьми (сином Іваном та донькам Оленою і Параскою). Свій будинок та с. Сокиринці з усіма угіддями та приналежностями, млин в 2 кола в Дегтярах відписав до кінця життя доньці Олені (вдові бунчукового товариша Петра Андрійовича Миклашевського, яка більше не бажала виходити заміж. Заповідач виділив ще 500 карбованців на роздачу “своєвласникам бідним” [30].

Історія **Лубенського** полку представлена тестаментами міщанина лохвицького Луки Калини від 14 березня 1680 р. [23, арк.18-20зв.], Григорія Михайловича Гамалії від 16 листопада 1694 р. [23, арк.33-33зв.; 18, с.975-976], полковника лубенського Леонтія Назаровича Свічки 4 серпня 1699 р. [23, арк.37-40зв.; 31, с.494-499; 18, с.981-985], Гафії, вдови Петра Мироненка з Лубен 31 січня 1700 р. [23, арк.49-49зв.], Євдокії,

вдови Мойсея Вербицького з Лубен від 20 листопада 1700 р. [23, арк.40-42], сотника глиньського Михайла Прокоповича Жуковського від 9 березня 1701 р. [23, арк.47-48], лубенського полкового судді Мартина Васильовича Мартоса від 25 липня 1701 р. [32, с.482-485; 18, с.993-995], 1702 р. пані Галаган на частину млина на р. Ромі доньці своїй з зятем [33, арк.1-2], Марії Василівни, удови Григорія Гамалії з Лохвиці 17 серпня 1716 р. [23, арк.85-86], полкового судді лубенського Андрія Михайловича Жуковського 7 травня 1719 р. [23, арк.95-97зв.], Олександри Борзаковської з Лубен 5 жовтня 1720 р. [23, арк.99-100], протопресвітера Григорія Рогачевського, колишнього протопопа лохвицького, написаний 30 червня 1721 р. в Архангельську [23, арк.105-106], Василя Гамалії 30 липня 1725 р. [23, арк.133-134], знатного товариша Лубенського полку Івана Кохни 1735 р. [34, арк.1-2], священнонамісника хорольського Василя Пилиповича 30 липня 1738 р. [23, арк.209-209зв.], козака лохвицького Матвія Васильовича Скраги 6 серпня 1739 р. [23, арк.215-216зв.], Марії Марківни, мешканки лохвицької, удови Павла Імшеницького 2 червня 1741 р. [23, арк.225-226зв.], полкового обозного лубенського Павла Мартоса 4 липня 1741 р. [23, арк.249-250], мешканця і козака городового роменського Йосипа Семеновича Дуброви 18 червня 1747 р. [23, арк.274-277], писаря генерального військового суду Івана Піковця 4 лютого 1750 р. [23, арк.286-288зв.], товариша полку Лубенського Якова Федоровича Манька 28 січня 1755 р. [23, арк.310-311], померлого сотника смільняського Григорія Громики сина Івана від 14 серпня 1779 р.

В опублікованих документах з фамільного архіву Стороженків зафіксовано тестамент лубенського полковника Леонтія Свічки [31, с.494-499], протопопихи пирятинської Марії Максимівни [31, с.377-378], військового канцеляриста Петра Григоровича Стороженка, уривки із заповітів Максима Передерія та Івана Хімченка [31, с.35-36,38-39].

З родинних документів Мартосів нам вдалося відшукати три заповіти: полкового судді лубенського Мартина Васильовича Мартоса, його молодшого брата – полкового обозного лубенського Павла Васильовича та сина останнього Михайла.

З фамільного архіву Жуковських відомі тестаменти представників двох поколінь цієї родини. 9 березня 1701 р. склав заповіт сотник глиньський Михайло Прокопович Жуковський. Через 18 років (7 травня 1719 р.) склав тестамент суддя полковий лубенський (1714-1722) Андрій Михайлович Жуковський.

Тестаменти значного військового товариша Григорія Михайловича Гамалії та його вдови Марії Василівни не були виділені в окрему родинну збірку, а зберігаються в збірці Лазаревського в Інституті рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського.

Вивчення історії старшини **Стародубського** полку забезпечується такими тестаменами: пана Леона Івановича з Стародуба (червень 1690 р.) [23, арк.29-30], стародубського військового товариша, пана Іллі Рубця від 7 грудня 1692 р. [35, с.491-492; 18, с.973-974], шептаківського сотника Василя 24 вересня 1696 р. [35, с.401-402; 18, с.976-977], святомиколаївського стародубського священика Романа Ониськовича Ракушки-Романовського (1701 р.) [36, с.175-177; 18, с.987], військового товариша Івана Тимошенка (4 липня 1701 р. [37, с.32-33; 18, с.992-993], колишнього стародубського полкового судді Давида Трохимовича Пушкаренка (24 травня 1705 р. [38, с.191-194; 39, с.826-827, 18, с.998-999]), Ірини, вдови новгород-сіверського сотника Захара Степановича (14 вересня 1705 р. [38, с.194-195; 18, с.999-1000]), полкового судді стародубського Прокопа Силенка про віддачу Чернігівському кафедральному монастирю 2200 золотих, взятих у борг у нього стародубським міщанином Яковом Ширавем (1719 р.) [40, с.1-2], значкового товариша Стародубського полку Василя Матвійовича Журмана (1724 р.), Параски Костянтинівни, удови протопопа новгородського Григорія Заруцького (20 березня 1734 р.) [23, арк.184-186], Олексія Єсимонтовського (1739 р. [23, арк.211-214зв.]), отамана городового стародубського Василя Велиньського (9 серпня 1748 р. [23, арк.251-252зв.]), Стефана Миклашевського від 11 лютого 1750 р. [23, арк.268-272зв.], Григорія Дем'яновича Скорупи від 20 травня 1752 р. [37, с.223-225], Євдокії Владиславівни Борозни, удови бунчукового товариша Григорія Гамалії від 23 січня 1755 р. [23, арк.290-291], полкового судді стародубського Кирила Лобисевича від 19 червня 1757 р. [41, арк.544-548], Марини Григорівни Єсимонтовської, уродженої Скорупи від 1 лютого 1765 р [42, арк.1-2; 37, с.247-249].

Значний військовий товариш Степан Михайлович Миклашевський написав заповіт 11 лютого 1750 р. Свій чималий маєтковий комплекс він розділив на 5 частин – між своєю дружиною та 4 синами [43, с.249-250]. Молодший син Михайло у вересні 1774 р. все своє майно, не маючи дітей, записав дружині.

Бунчуковий товариш Володимир Іванович Ракушка-Романовський заповів свої маєтності племіннику Максиму Турковському, двоюрідним сестрам Мотрі (попадді с. Овчинця), Ірині і Гафії, двоюрідному брату Парфену Филімоновичу і “сестрі” Євдокії Федорівні Підгурковні Василівні Лисаневич, роздробивши їх на 5 частин.

Ймовірно існувала збірка паперів Немировичів-Данченків, яку використав при написанні “Малоросійського родословника” В.Л. Модзалевський. В його праці є згадки про чотири тестаменти представників цієї родини. За даними історика 15 жовтня 1707 р. “достигнув лет, старостию преклонных” склав заповіт військовий товариш Матвій Данилович Немирович-Данченко, яким грунт Бранівщицзну заповів усім синам порівну. На той час з чотирьох його синів живими були троє (Семен, Пилип та Іван), а четвертий – Микита – загинув під Биховом у 1707 р. Крім того, Семен отримав двір “веде Рубцова млива”, Пилип – урочище Брод (займище млинове на броду Істровському), Іван – млинок з 2 підданими і хутором в Чубковичах над р. Істровкою. У 1707 р. склав заповіт син Матвія – значковий товариш Стародубського полку Микита Матвійович Немирович-Данченко, за яким його сини Гнат, Григорій та Іван отримали разом з дядьком Семеном жили двори й ріллю в Стародубі. Його син Григорій Микитович 16 листопада 1765 р. заповів своїй сестрі Ганні (дружині значкового товариша Федора Георгійовича Косовича) двір в Стародубі. У

1735 р. склав духівницю брат Матвія другий полковий осавул стародубський, сотник топальський Пилип Немирович-Данченко. За заповітом син Степан отримав хутір Істровський, син Іван – млин Сновський і слобідку, син Петро – підданих в с. Лакомій Буді, замотаєвський млин з полем і греблю вверх озера Замотаєвського, доньки Мотря, Єфросинія та Євфимія (на той час ще не заміжні) отримали “по коню, рублей по 12 кожному цена, по 2 корови”. Таким чином, нам відомі тестаменти представників 3 поколінь родини.

Гадяцький полк також документований такими історичними джерелами як тестаменти: обивателя гадяцького Федора Стефановича (лютий 1699 р. [23, арк.35-36]), полковника гадяцького Івана Чарниша від 9 листопада 1710 р. [23, арк.70-71зв.]), мешканки гадяцької Настасії, удови гадяцького городского отамана Сидора Цуцмая (1720 р. [23, арк.101-102]), Уляни, удови полковник гадяцького Михайла Бороховича від 22 квітня 1724 р. [23, арк.117-123]), полковника гадяцького Михайла Милорадовича (1726 р. [23, арк.151-151зв.]), Євдокії Костянтинівни Голуб, вдови Івана Чарниша (31 травня 1743 р. [23, арк.229-231]), військового канцеляриста Якова Чарниша (25 грудня 1745 р. [23, арк.187-187зв.]).

До складу фамільного архіву Милорадовичів [44, с.158-164] потрапили папери родини Чарнишів, серед них заповіт гадяцького полковника Івана Чарниша [45, с.1-2], його вдови Євдокії Костянтинівни [45, с.2-6], військового канцеляриста Якова Чарниша [45, с.18-20].

У 1726 р. склав духівницю Михайло Ілліч Милорадович, який 10 липня 1715 р. отримав царську грамоту про призначення полковником гадяцьким за заслуги у війні з Туреччиною і пробув ним до 9 вересня 1726 р. Він записав дружині Уляні Бутовичівні з сином Миколою власний двір житловий, 3 шинкових двора в Гадячі та один за містом, хутір в степу Ковальовському з млинами, млин в Опішні на р. Ворсклі, млини на Рашівській греблі з полем та лісами, млин в одне коло на Хоролі, новозбудований двір в Рашівці, поле під Рашівкою, хутір під с. Сарами з полем та лісами, бровар, солодовня та ліс в Березовій луці, двір шинковий у містечку Веприку та ліси там же, ліс під Будищами полтавськими, усі ґрунти “где не есть”, домашні рухомі пожитки, казани та селітрени заводи, худобу, гроші. Своім онукам (дітям сина Стефана) – млин в с. Ілаговці з усіма ґрунтами, дворичем, худобою, одягом. Племіннику Михайлу Олексійовичу – 4 клячі, хутро лисяче та сукно; сестринцю Вітковичу – пару коней; своїй свячниці – коло млива в Ратавці та 20 карб. Сину Стефану батько заборонив турбувати Уляну Бутовичівну через те, що “я ему своим старанием маетность достал и грамоту исправил”, млин купив під час одруження та виділив худобу й срібло [23, арк.151].

З тестаментів мешканців **Ніжинського** полку особливу увагу привертають заповіти генерального обозного Петра Михайловича Забіли від 21 січня 1681 р. [23, арк.22-23зв.], Грицька Чорного, жителя і козака новомлинського від 14 квітня 1681 р., Павла Опанасовича з Глухова від 29 травня 1681 р. [23, арк.24-24зв.], Петра Михайловича Забіли з 19 січня 1686 р. [23, арк.27-28зв.], Кості (вірогідно, Голуба) від 26 листопада 1688 р. [23, арк.25], протопопа ніжинського Павла Пучковського, датований в проміжку 1698-1701 рр. [37, с.172-175; 18, с.985-986], глухівського сотника Євстафія Єфремовича (1704 р. [46, арк.1]), генерального обозного Івана Ломиковського від 25 березня 1711 р. [47, с.71-85; 18, с.1001-1007], Євдокії Павлихи Ханевської, жительки батуринської від 17 квітня 1716 р. [23, арк.91-92зв.], генерального судді Олексія Михайловича Григоровича – Туранського (1716 р. [23, арк.287-290зв.]), Меланії, удови протопопа глухівського Максима Софоновича (1725 р. [23, арк.129-131]), генерального писаря Семена Савича (1725 р. [23, арк.135-143]), Феодори, вдови Івана Бистрицького (4 січня 1726 р. [23, арк.147-148зв.]), генерального осавула Івана Мануйловича (6 листопада 1734 р. [23, арк.180-183зв.]), Домнікії Андріївни Кандиби, доньки генерального судді (4 вересня 1749 р. [23, арк.262-266зв.]), бунчукового товариша Романа Івановича Янова (1758 р. [23, арк.302-308зв.]), козака Глухівської сотні Петра Павловича Лесенка (1778 р.) [48, арк.1-4].

Відомий тестамент доньки Івана Чарниша Ганни Іванівни Андрієвої Войцеховичової, написаний нею 1 травня 1744 р. через хворобу [23, арк.234]. Своім тестаментом вона заповіла чоловіку та малолітнім синам Олексію й Володимиру майно, яке перейшло до неї від покійних батьків: млин в 8 каменів на р. Сеймі в м. Нових Млинах та ще один камінь на тій самій річці під м. Батурином, а також усі двори, плеци, сади й угіддя. На випадок смерті синів, усе майно мало перейти до чоловіка. Підписав духівницю замість заповідачки священик смичанський Іван Знойко.

Тестаменти осавула полкового миргородського Василя Лагоди в таборі під Могилевим литовським від 23 липня 1701 р. [23, арк.43-46], судді полкового миргородського Григорія Зарудного від 6 серпня 1703 р. [18, с.996-997], полкового обозного миргородського Василя Онисимовича Базилевського від 16 травня 1708 р. [23, арк.64-65зв.], витяг з тестаменту протопопа миргородського Леонтія Пилиповича (між 1717 та 1720 рр. [23, арк.194]), Лаврентія Васильовича з Білоцерківки від 25 січня 1744 р. [23, арк.237-238зв.], Мойсея Кириловича Коденця [23, арк.292-298зв.], бунчукового товариша Михайла Малами від 24 вересня 1757 р., Андрія Федоровича Ласкевича від 4 вересня 1760 р. [23, арк.308-309] доповнюють корпус джерел до історії **Миргородського полку**.

Чернігівський полк, мабуть, найбільше документований тестаментами у порівнянні з іншими полками. Цьому слід завдячити нащадкам любецької шляхти, які відзначалися високом рівнем культури стосовно збереження документів. Серед тестаментів мешканців полку збереглися духівниці зем'янина тракту Любецького Кирила Фая (грудень 1665 р.) [23, арк.14-14зв.], Івана Яцькевича, жителя Любецької сотні (1667 р. [49, арк.1-2]), підданого Полуботка Юхима Васильовича Спита на маєток, який він передає любецькому сотнику (1694 р. [50, арк.1-2]), чернігівського полковника Якова Кіндратовича Лизогуба (15 травня 1698 р. [12, с.10-14; 18, с.977-981]), Пелагеї Зарецької, мешканки Любецької сотні (1701 р. [51, арк.1-2]), священика любецького Григорія Прокоповича своїй доньці і зятю (13 березня 1703 р. [52, с.493-496]), пана Григорія Романовича з Седніва від 23 листопада 1703 р. [23, арк.51-52зв.], любецького мешканця

Павла Полгоїди (1704 р. [53, арк.1-2]), Івана Красковського з Любеча (1706 р. [23, арк.56-57]), Івана Харитоновича Молявки з с. Масани від 11 серпня 1706 р. [23, арк.58-61зв.], значного військового товариша Філона Ращенка з Роїще від 8 січня 1709 р. [23, арк.66-67], Самійла Мокрієвича (1710 р.) [23, арк.68-69зв.], колишнього сотника любецького Василя Устимовича (травень 1719 р. [23, арк.93-94зв.]), Семена Івановича Малявки своїй дружині (1721 р. [54, арк.1-2]), священника шибєринівського Семена Івановича Молявки від 22 вересня 1721 р. [23, арк.107-108], Дем'яна Посудевського доньці Ірині Желяховській на слободу Вертіївку в с. Плехів (пізніше 1721 р. [55, арк.745-745зв.]), Настасії Василівни, удови Івана Мокрієвича (23 січня 1724 р. [23, арк.127-128]), черниці Єфросинії, в першому шлюбі Заборовської, в другому – Затиркевич від 22 лютого 1724 р., значкового товариша Дем'яна Григоровича Рашевського від 16 липня 1726 р. [23, арк.149-149зв.], Степаниди, удови Федора Кулаковського з с. Краськовське від 30 грудня 1729 р. [23, арк.159-159зв.], Марії Іванівни Лисиці, удови сотника городиського Андрія Стаховича від 1 січня 1731 р. [23, арк.173-176], Фотинії Селевихи з с. Красковське від 2 січня 1736 р. [23, арк.188-188зв.], Семена Малявки на рухоме і нерухоме майно Чернігівському кафедральному монастирю (1744 р. [56, арк.1-11]), Олени Іванівни Ярмолківни (Забіли) від 14 лютого 1747 р. [57, с.1-11], генерального судді Федора Лисенка [57, с.105-116], Настасії Іванівни Красковської (Григорівної Єлисеєвої) від 18 липня 1753 р. [23, арк.280-281зв.], козака Любецької сотні Григорія Балченка (1757 р. [58, арк.1-2]), доньки бунчукового товариша Івана Дорошенка Марфи Волинської від 20 лютого 1758 р. [59], Євдокії Пушкаревської, яка мешкає в Любецькій сотні (1764 р.) [60, арк.1-2].

До сімейного архіву Лизогубів, мабуть, входили тестаменти полковника чернігівського Якова Кіндратовича Лизогуба, його доньок Домникії Кандиби та Марії Бутович, бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба та сина бунчукового товариша Романа Костянтиновича Лизогуба. 27 серпня 1737 р. виказала останню волю донька Якова Лизогуба, вдова генерального осавула Степана Івановича Бутовича Марія. За цим документом її син Дем'ян отримав частину с. Солонівки Городницької с., сл. Смяч, пустий пляц в Седневі і пляц в Чернігові, його брат Степан – сс. Карильськ, Черевки, Хотивель, ½ Старосілля і двір в Седневі [61, с.1], її онуки Іван, Петро та їх сестри отримали ½ вотчини Старосельської [61, с.128]. Є згадка про те, що у 1749 р. склала духівницю її сестра – вдова сотника конотопського Андрія Федоровича Кандиби Домникія Яківна [62, с.262]. Представник іншого покоління родини бунчуковий товариш Семен Семенович Лизогуб своїм тестаментом від 25 червня 1781 р. залишив маєтності доньці Тетяні, дружині Опанаса Дем'яновича Гоголя-Яновського. Син бунчукового товариша, прапорщик Роман Костянтинович Лизогуб у 1782 р. заповів с. Івашківку та хут. Суховирський з угіддями (через безпотомність) брату Василю та сестрі Ганні (Сахновській).

В архіві А.А. Бакуринського (один з найстаріших фамільних архівів Лівобережжя, що містив документи від початку XVII ст.) знаходився тестамент Юрія Миколайовича Бакуринського [63, с.16-17] та є згадки про духівницю Івана Визькгерда Яцкевича [63, с.17], козаки Марії Гучихи [63, с.17], Феодори Бакуринської [63, с.20], Ганни Соколовської [63, с.21], Якова Юрійовича Бакуринського [63, с.21], Ничипора Солтаха [63, с.21].

1748 р. склав духівницю учасник кизикерменського походу 1695-1697 рр., значний військовий товариш Чернігівського полку (? – 1709 – 1710), сотник березненський (1723-1728), генеральний осавул (1728-1741), генеральний суддя (1741-1751) Федір Іванович Лисенко. З цього документу ми дізнаємося, що він був одружений двічі, й мав 14 дітей – 7 синів та 7 доньок: від 1-го шлюбу 4 синів (Івана, Якіма, Федора, Трохима) та 5 доньок (Гафію, Настасію, Ганну, Тетяну, Марфу), які на момент складання заповіту були вже заміжні. Від 2-го шлюбу – 3 синів (Йосипа, Олександра, Степана) та 2 доньок (Уляну та Катерину), ще не заміжніх. Ще за своє життя Федір Лисенко розпочав розподіл свого чималого маєткового комплексу (до якого входили с. Дягове, с. Кліщинці, с. Осмаки, поля, сінокоси, млини, городи, ліси, сади, пасіки, гаї, лан курчинський, 5 сіножатей (на блистовському лузі, бруштинівську, нагуршевську, іжкєневську, у Поромного), щонайменше 4 шинки (в сс. Киселівці, Данилівці, в м. Мені), винокурня в с. Олександрівці, місце спадкове курчинське в м. Мені, пляц в м. Мені, двори (в с. Куковичах, м. Мені, с. Бондарівці, с. Олександрівці, с. Данилівці, с. Осмаках, с. Блистові), 2 хутора (в с. Блистові, с. Куковичах), 10 дворів підданих в с. Красилівці, 60 дворів підданих в с. Галицьке, худоба): він виділив сину Якимі двір в Куковичах, 20 років той користувався підданими в Киселівці, доньці Ганні – 2 дворища з хатами й городами в с. Бондарівці. Гафії – шинок та городи в Мені. Настасії – шинковий двір курчинський в м. Мені, інших доньок від 1-го шлюбу батько також наділив приданим. Своїм тестаментом Федір Іванович розподілив своє майно між своєю другою дружиною, синами та донькою від першого шлюбу, тобто на 9 частин. Можемо зробити висновок, що врешті решт маєтковий комплекс Федора Івановича Лисенка, після смерті його другої дружини (яка ще у 1771 р. була жива), був розділений між усіма його 14 дітьми.

Зберігся оригінал тестаменту (23 квітня 1701 р.) Пелагеї Зарецької-Зенькович, яким вона відписала батьківське поле і сіножать хорунжому Омеляну Красковському, з умовою, щоб він її поховав [65, арк.1].

За духовним заповітом значкового товариша Чернігівського полку “з давних лет” [66, арк.128] Остапа Стефановича Башкирця після смерті його дружини Євдокії Мальцевич всі добра Башкирців у Сосниці протопоп чернігівський Григорій Максимович продав за 1500 карбованців судді полковому чернігівському Тимофію Сенюті, а гроші пішли на відновлення після пожежі Чернігівської соборної Спасо-Преображенської церкви [66, арк.217].

1 січня 1731 р. виказала свою останню волю Марія Іванівна, донька полковника компанійського Лисиці, вдова сотника городиського Андрія Стаховича. В тестаменті вона визначила “имение мое в недвижимих добрах покойним мужем моим и мною чрез куплю и заслуги его набитое и от моихъ родителей оставшоеся детямъ моимъ” [23, арк.173]. Старший син Андрій після смерті матері отримав с. Андріївку, двір та шинок в

м. Седневі, млин на р. Снові під Седновом в одне коло, ріллю, сіножать з гаями, шинок в Мені, який побудував своїм коштом, шинок куплений в с. Мошонці та “отчину” під слободою Беревинами Городиської сотні, “отчину” Дроздовицьку, половину с. Пекарі Красноколядинської сотні Прилуцького полку, яке отримала заповідачка від свого батька, млинок – вешняк в Пекарях, збудований Андрієм власним коштом, половину с. Родинець Ромненської сотні Лубенського полку з греблею на р. Ромі з хут. Тютюнним, левадами й лісами, частину в млині ординському з шинком, пущу кусенівську. Молодший син Григорій отримав двір жилий в Городні з винницею, під сусідські двори з городами, шинок на ринку, поле, дуброви, сінокоси, млин під Городнею на р. Городні в 3 кола (2 мучних, а третє ступне) з будівлею, комору торгу на ринку в Городні, с. Кусей в Городницькій сотні з лісами, борами й дібровами, там же млин – вешняк в 2 кола (1 мучне, а 1 ступне), двір Товаровськи з ґрунтом в с. Переписі Городницької сотні, половину с. Пекарі, с. Родинець з слободкою, млинами та степами, слобідку Савинку з степом над рудкою Ромном в степу пекаревському в полку Прилуцькому. Обом синам по половині вона залишила плец з полем та сіножатями в с. Митченках Батуринської сотні Ніжинського полку (володіти разом з її шваґром). Зятю Стефану Шубі, чоловіку доньки Марії, з дітьми заповіла с. Бирилівку. Зятю Самійлу Холодовичу, чоловіку її доньки Ганни, підтвердила с. Хоробрічі з двором, яке відійшло до них як посаг [67, арк.5]. Млин біля с. Бирилівки заповіла обом донькам з зятями та онуками [23, арк.175]. Таким чином, Марія Іванівна Лисиця розділила чималий маєтковий комплекс на 6 частин.

Були випадки, коли батьки позбавляли спадку когось із своїх дітей. Це відбувалося через те, що вони давали для цього підстави своєю поведінкою. Так, вдова значкового товариша в Любецькій сотні [55, арк.660зв.] Григорія Пушкаря-Решинського (? – ран. 1743) Євдокія Киприянівна все своє майно заповіла дітям і дружині сина Івана, доньці Євдокії з зятем Гаврилом, а сина Івана спадку позбавила, тому що він “здоровье мое лишил и худобы моей много потерял” [60, арк.1].

22 лютого 1724 р. в Чернігові склала тестамент інокія дівочого П'ятницького Чернігівського монастиря [68, арк.1] Єфросинія, вдова генерального бунчужного за гетьмана Дем'яна Ігнатовича Лукаша Заборовського, а в другому шлюбі – дружина полкового судді чернігівського Юрія Затиркевича, який у 1707 р. прийняв постриг під іменем Гедеона в Троїцькому Ільїнському монастирі [68, арк.1]. Від двох шлюбів вона мала чотирьох доньок, троє з яких отримали спадок від матері, а четверта була позбавлена спадку через те, що у 1723 р. мати дала їй тисячу золотих, а та їх витратила не відомо на що [23, арк.125]. Також спадкоємцями стали її онуки. Окремо заповідачка відписала маєтності на 3 чернігівські церкви (Старотроїцьку Іллінську, Стяроп'ятницьку, а також на чернігівську кафедру).

Дослідженню історії старшини **Полтавського полку** допомагають тестаменти колишнього полковника полтавського Івана Іскри в Смоленську від 6 червня 1708 р. [23, арк.62-62зв.], обивателя кобиляцького Омеляна Панасенка від 2 серпня 1711 р. [23, арк.76-76зв.], священика святострітинського полтавського Тимофія Пилиповича (листопад 1715 р.) [23, арк.82-83зв.], пресвітера святострітенського полтавського Тимофія Филімоновича від 4 березня 1721 р. [23, арк.1], полковника полтавського Івана Черняка (12 лютого 1722 р. [23, арк.109-112]), Євфимії Ярошівни, удови в другому шлюбі Федора Полюха, обивателя кобиляцького від 11 березня 1733 р. [23, арк.178-179].

Видатному описувачу сімейної побутової історії В.Л. Модзалевському вдалося попрацювати з тестаментом полковника полтавського Василя Васильовича Кочубея, який був складений за 9 днів до його смерті – 12 грудня 1732 р. у власному домі в с. Жуках. Заповідач відписав 5000 крб. на монастирі, “убоие церкви и самих убогих людей”, 500 крб на “репарацію” церкви Трьох Святителів в Києві при Софійському соборі, яку побудував його батько Василь Леонтійович [62, с.530]. Старшому сину **Семену** заповів: сс. Жуки з батьківським двором, Стасівці, Локощину, сельця Демидівку, Іскрівку, дер. Тамлик, Федорівку (під м. Біликами), 2 двора в Полтаві, 15 лавочних комор на базарі і 2 комори в крамарському ряду, на р. Ворсклі млин Трибовський, млини Стасівські, млин під м. Біликами, 2 млини на р. Голтві в с. Демидівці й млинок на р. Тамлику, ґрунти біля Демидівки при р. Голтві та хут. Коломаці, ґрунти Ясиковські, сінокоси з водопоями Дорогобідовськими, хутори Піщанського, Роменцевський та Савченков, пасіки Жуковську й Стасівську, ґрунт на уроч. Герциковській й Заводовській, дворище в с. Малих Будищечках з солодовнею й підсусідками, за р. Ворсклою ґрунти на р. Свінківці, землі на Вищому та Нищому Тамлику. Другий син **Василь** отримав: с. Ярославець з людьми та 2 дворами, пасікою, млинком на р. Ворглі, с. Дубовичи з людьми, ставком, млинком та хут. Ретиком з двором, винничним заводом, млинок старий та новий, млинок Яциковський, на урочищі Гайвороні степ й хутір з млинком, с. Стару та Нову Гути з винокурнею та скляним заводом. Третій син **Павло** отримав: с. Диканьку, дер. Нові Млини, с. Іскрівку овенську, хут. Кочубіївку з людьми, млини на р. Ворсклі в дер. Нових Млинах, млинки, хутір з млинком, хут. Баляснівський з ставком та млинком, млинок на степу Седаковому, хут. Стрелицький, хут. На Середній Голтві, сінокіс на р. Коломаці Чутова Долина, Диканську та Ровенську пасіки. Молодший син **Петро** отримав: с. Кунашівку з двором, греблею та млином, дворище в с. Бахмачі, в Бахмацькій сотні с. Тиницю з людьми, двором та хутором Пісковським, в Батурині двір та млин на р. Сеймі з греблею, млин в м. Нових Млинах на р. Сеймі, ґрунти не подалік с. Озарич та Мельні, в Сосницькій сотні с. Змітнів з людьми; с. Рудяків над Дніпром з людьми й двором, двір в Києві на Подолі біля церкви Воскресіння Господня, частину борової пущі з двором та винокурнею, 2 млини на р. Знобі й р. Березці та хут. На р. Братовці з винокурнею й двором в Новгородській сотні. Після його смерті (помер не одруженим) у 1769 р. всі його володіння були розподілені між братами. Семену разом з братом Павлом: по половині на Орелі за Українською лінією стародавні пращурівські ґрунти та пасіки Жукову, Займицьку, Залеського та ін. Заповідач мав ще 5 доньок: Ганну батько позбавив спадку через те, що

вийшла заміж без його дозволу, а іншим 4 (Олені, Марфі, Анастасії, Уляні) заповів по певній сумі грошей [62, с.530-535].

Тестамент полковника полтавського (1709, універсал 10.07.1710. – 1722) Івана Леонтійовича Черняка був написаний 12 лютого 1722 р. [23, арк.109-112]. Розподілив усі свої маєтності між рідними, при чому наперед визначив кому мало відійти майно, яке відписав дружині, тим самим позбавивши її права щонебудь продавати чи дарувати [17, с.421]. В тому ж році заповідач помер, а ще у 1744 р. його дружина була жива й володіла 41 двором та 3 млиновими колами.

Колишній полковник полтавський Іван Іванович Іскра в день своєї смерті 3 червня 1708 р. склав тестамент. Сину Йосипу він заповіт ліс та ґрунти під м. Полтавою, ліс Янохлібівський, під Решетилівкою с. Демидівку з ґрунтами, луками та 2 греблями, ліс під Коломаком, пасіки, 10 піщалів, “снастей что лисицу ловят”, кульбаки, одяг. Зятю Дем'яну відписав “отцовский двор Коломаке близкий и отцовский мои луки и лес” [23, арк.62-62зв.]. Дружині ж Парасці Федорівні Жученко залишив лише майно в домі, в якому вони мешкали.

Київський полк документований тестаменами остерського козака Стефана Жука від 10 березня 1681 р. [69, арк.1-2], Григорія Софоновича, протопopa остерського від 24 листопада 1705 р. [70, арк.1-4], Сергія Васильовича Солонини від 9 березня 1732 р. [71, арк.165-167], Сергія Солонини (1738 р. листопад [72, арк.1]), отамана Київської полкової артилерії Соболевського Семена (1746 р. [73]).

Наведемо узагальнюючу таблицю кількості старшинських тестаментів, які вдалося виявити в архівосховищах.

№	Назва полку	Кількість тестаментів
1	Чернігівський	23
2	Стародубський	18
3	Лубенський	18
4	Ніжинський	13
5	Переяславський	10
6	Прилуцький	8
7	Гадяцький	7
8	Миргородський	7
9	Київський	4
10	Полтавський	3
	Всього:	111

Як бачимо, найбільше тестаментів збереглося стосовно Чернігівського, найменше – Полтавського полків. Для майбутніх дослідників полкової історії важливо буде побачити, яку кількість таких джерел вони мають розраховувати.

Відсоток тестаментів, що збереглися, стосовно сумарної кількості відомої урядової (4392) [74, с.6] і неурядової (8628) [75, с.12] старшини складає лише 1 відсоток.

Джерела та література

1. Барловська А. Духівниці XVII-XVIII ст. як культурно-історична пам'ятка / А. Барловська // Сіверянський літопис. – 1998. – №1. – С. 54-59.
2. Барловська А. До питання про родинні пріоритети козацької старшини другої половини XVII-XVIII ст. (за матеріалами духовних заповітів) / А. Барловська // Сіверянський літопис. – 2000. – №1. – С. 33-36.
3. Попружна А. До соціально-побутового портрету жінки (за матеріалами духівниць козацької старшини XVII-XVIII ст.) / А. Попружна // Батуринські читання. 2007: Збірник наукових праць. – Ніжин, 2007. – С. 245-250.
4. Попружна А. Духовні заповіти як джерело з історії благодійництва козацької старшини (за матеріалами тестаментів другої половини XVII-XVIII ст.) / А. Попружна // Матеріали науково-практичної конференції “Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII – початку XVIII століття”. – Ніжин, 2006. – С. 171-175.
5. Кривошея О.В. Збірка духовних заповітів інституту рукопису національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського як історичне джерело / О.В. Кривошея // Гілея. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 274-284.
6. Кривошея О.В. Еволюція духовних заповітів козацької старшини / О.В. Кривошея // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 12. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2007. – С. 78-81.
7. Кривошея О.В. Духовні заповіти козацької старшини як історичне джерело / О.В. Кривошея // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. XVI. – С. 369-374.
8. Кривошея О.В. Трансформації маєткових господарств козацької старшини (за матеріалами духовних тестаментів) / О.В. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIV: Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів. – С. 36-40.
9. Кривошея О.В. Тестаменти як складова фамільних архівів / О.В. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 81-91.
10. Кривошея О.В. Суб'єкти спадкування на матеріалах тестаментів представників козацько-старшинських родин (друга половина XVII-XVIII ст.) / О.В. Кривошея // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 15. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2009. – С. 257-265.
11. Кривошея О.В. Еволюція внутрішньої структури заповітів / О.В. Кривошея // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 16. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2009. – С. 190-194.

12. Ситий І. Тестамент Якова Кіндратовича Лизогуба (15.05.1698 р.) / І. Ситий // Пам'ять століть. – 1996. – №3. – С. 10-14.
13. Кривошея О.В. Полковий осавул прилуцький Михайло Федорович Мовчан і його заповіт / О.В. Кривошея // Гілея. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 118-122.
14. Кривошея В.В., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Станіслав Кохановський / В.В. Кривошея, О.В. Кривошея // Гілея. – К., 2008. – Вип. 16. – С. 84-91.
15. Кривошея В.В., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Василь Базилевич, Василь Лагода, Андрій Стахович / В.В. Кривошея, О.В. Кривошея // Гілея. – К., 2008. – Вип. 17. – С. 108-115.
16. Кривошея В.В., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Полковник компанійський Григорій Павлович Гайворонський / В.В. Кривошея, О.В. Кривошея // Гілея. – К., 2009. – Вип. 19. – С. 56-63.
17. Кривошея О.В. Тестамент полтавського полковника Івана Черняка / О.В. Кривошея // Полтавський краєзнавчий музей. Зб. наукових статей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавства, охорони пам'яток. – Полтава : Дивосвіт, 2008. – Вип. IV. – Кн. 1. – С. 421-428.
18. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упорядник С. Павленко. – К., 2007.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф.ХІV. – №5396.
20. Центральний державний історичний архів України (м. Київ) (далі – ЦДІАУК). – Ф.57. – Оп.1. – Спр.282.
21. Стороженко А. Очерки Переяславской старины. Исследования, документы, заметки / А. Стороженко. – К., 1900.
22. ІР НБУ. – Ф.І. – №53024.
23. ІР НБУ. – Ф.І. – №57489-57601.
24. Мотыжинский архив. Акты Переяславского полка. XVII-XVIII в. – К., 1890.
25. ІР НБУ. – Ф.І. – №68713.
26. Сулимовский архив : фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей 17-18 вв. – К., 1884.
27. Черниговские губернские ведомости. – 1852. – №25. – Часть неофициальная.
28. ІР НБУ. – Ф.І. – №53012-53121.
29. Гісцова Л.З. Родовий архів Галаганів ЦДІАК України / Л.З. Гісцова // Архіви України. – 2000. – №4-6.
30. Лазаревский А. Галагановский фамильный архив / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1883. – №11. – С. 450-471.
31. Стороженки. Фамильный архив. – К., 1908. – Т. VI.
32. Мартос А.К. // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. – 1877. – Т. X. – С. 482-485.
33. ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.235.
34. ІР НБУ. – Ф.ІІ. – №3584.
35. Черниговские губернские ведомости. – 1863. – №39.
36. Черниговские губернские ведомости. – 1863. – №31.
37. Лазаревский А. Обзорение Румянцевкой описи Малороссии. Полки Киевский и Нежинский / А. Лазаревский. – Чернигов, 1867. – Вип. II.
38. Черниговские губернские ведомости. – 1854. – №5. – Часть неофициальная.
39. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Чернигов. – 1913. – Вип. 10.
40. Константинович Н. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Полк Стародубский / Н. Константинович. – Чернигов, 1875. – Вип. III.
41. ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.398.
42. ІР НБУ. – Ф.І. – №58810.
43. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. 3. Миклашевские / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1882. – №8.
44. Федоренко П.К. Архів Милорадовичів / П.К. Федоренко // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 3. – 1998. – С. 158-164.
45. Любецкий архив графа Милорадовича. Вип. I. Бумаги Чарнышей. – К., 1898.
46. ЦДІАК України. – Ф.64. – Оп.1. – Спр.1123.
47. Молодик на 1844 год. – Харьков, 1843. – С. 71-85.
48. ІР НБУ. – Ф.ХІV. – №2179.
49. ІР НБУ. – Ф.І. – №66156.
50. ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.153.
51. ІР НБУ. – Ф.І. – №66145.
52. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729-1730 гг. – 2 изд. – Чернигов, 1908.
53. ІР НБУ. – Ф.І. – №59126.
54. ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.414.
55. ЦДІАК України. – Ф.57. – Оп.1. – Спр.6.
56. ЦДІАК України. – Ф.133. – Оп.1. – Спр.588.
57. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Вип. I / А. Лазаревский. – Чернигов, 1866.
58. ІР НБУ. – Ф.І. – №66094.
59. ІР НБУ. – Ф.ХІV. – №4709.
60. ІР НБУ. – Ф.І. – №66093.
61. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – Т. I. – К., 1908.
62. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – Т. II. – К., 1910.
63. Татищев Ю.В. Черниговские архивы. (Отчет о командировке в Черниговскую губернию) / Ю.В. Татищев. – Харьков, 1901.
64. ЦДІАУК. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.1378.
65. ІР НБУ. – Ф.І. – №66145.
66. ІР НБУ. – Ф.І. – №56235-56434.
67. ЦДІАУК. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.1690.

68. ЦДІАУК. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.18661.
69. ІР НБУ. – Ф.ХІV. – №5397.
70. ІР НБУ. – Ф.ІІ. – №16819.
71. ІР НБУ. – Ф.ІІ. – №27461.
72. ІР НБУ. – Ф.ХІV. – №5106.
73. ЦДІАК України. – Ф.63. – Оп.1. – Спр.21.
74. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації. Вид. 2-ге: доп., уточн. і випр. / В.В. Кривошея. – К., 2005. – 259 с.
75. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини / В.В. Кривошея, І.І. Кривошея, О.В. Кривошея. – К., 2009. – 432 с.

Кривошея В. В., Кривошея Е. В. Завещания казацкой старшины Гетманщины: количество, география
Рассмотрено количество и географию завещаний казацкой старшины Гетманщины. На основе изучения опубликованных источников, архивных фондов и периодики определено, что наибольшее количество тестаментов сохранилось относительно Черниговского, наименьшее – Полтавского полков.

Ключевые слова: завещание, наследство, старшина, фамильный архив.

Krivosheya V. V., Krivosheya O. V. Testaments of Cossack Starshyna (foremen) of Hetmanschyna: quantity, geography

The quantity and geography of the testaments of Cossack starshyna (foremen) are being investigated. Based upon the published sources, archive backlogs and periodicals, it is defined that the majority of testaments preserved belongs to Chernigov regiment, the minority – to Poltava regiment.

Key words: testament, heritage, foremen, family archive

УДК 930.2:94-054(477.7)“17”

П. А. Бойко

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У статті представлено результати суцільної евристики, здійсненої у Розрядному архіві Російського державного архіву давніх актів. Робиться спроба представити інформаційний потенціал виявленої відомості стосовно кількісного та етнічного складу населення Степової України за 1778 рік; виявити тенденції напрямків формування етнічного складу населення.

Ключові слова: колонізація, Південна Україна, етнічний склад.

Основною проблемою дослідження залюднення Степової України останньої чверті ХVІІІ століття є відсутність джерельної бази. Особливо це стосується етнічного складу населення. Для цього є кілька важливих причин. Перш за все, основна увага фіскальних органів – казенних палат була зосереджена на соціальному складі населення, адже оподаткування напряму залежало не від етнічної, а соціальної належності тієї чи іншої групи. По-друге, ревізії, зокрема ревізії населення 1782 та 1795 років не звертала увагу на етнічний склад, за виключенням хіба що тих категорій, етнічна належність яких визначала розміри оподаткування. Ось чому усі розрахунки дослідників щодо етнічного складу, зроблені на підставі окладних книг, викликали справедливу критику науковців. Якщо розглянути праці А.О Скальковського [1, с.90], Д.І. Багалія [2, с.2], П.К. Шебальського [3, с.132], О.Й. Дружиніної [4, с.119], В.М. Кабузана [5; с.119] ми помітимо зовсім різні за чисельністю та складом приведенні данні по населенню Степової України. А. Скальковський доволі широко використовував архівні матеріали, але з іншого боку не ставився до джерела критично. Дуже часто в його дослідженнях існує неузгодження між географічними межами та інформаційним потенціалом історичного джерела, а за умови постійної зміни кордонів степового краю дуже часто узагальнені відомості, що використовувалися А.Скальковським створювали хибну історіографічну традицію. Типовими в цьому відношенні є «Статистичні матеріали з історії Новоросійського краю» [7 арк.1-6]. На першому аркуші рукою А. Скальковського написано: «Народонаселение Новороссийского края при вступлении в должность генерал-губернатора Потемкина, т.е. в 1774 году» [7; арк1]. Далі наводяться відомості по загальній кількості населення по провінціям. При цьому адміністративний розподіл постійно подається разом із розподілом по полкам, військовим округам, оборонним лініям, окремим поселенням. Як наслідок, локалізувати територіальну кількість населення виявляється просто неможливим, особливо якщо врахувати постійні територіальні перерозподіли. Це ж стосується і матеріалів щодо Катеринославського намісництва. Так, на середину 90-х років подано кількість населення по повітам намісництва. При цьому до Катеринославського намісництва включено Херсонський, Єлизаветградський та Олександрійський повіти і це при тому, що ці повіти увійшли до створеного Вознесенського намісництва [7; арк.7 зв. – 8].

Саме через такий підхід до джерел А. Скальковського критикували вже наприкінці ХІХ століття [2 с.2;3. С.132]. Шебальський стверджував, що Скальковський “брал цифры из разных официальных источников, не проверяя их между собою” [3; 132].